

Dames en heren,

Er zijn twee goede redenen om het vandaag **niet** over Open Access en Open Science te hebben.

- Om te beginnen: het is niet nieuw. Open Access en Open Science staan al langer op de agenda. Er verschijnen al jaren stukken over in de krant. Het was een kernpunt van het Nederlands voorzitterschap van de EU in 2016, NWO is ermee bezig, de VSNU is ermee bezig.
- Ten tweede: het is zo GROOT. Wat kan de UvA hierin betekenen? Waarom is het hier, vandaag, relevant? De beweging richting Open Access en Open Science is tenslotte afhankelijk van het hele universele systeem waarin wij opereren. Wij varen mee op een vrachtschip dat maar langzaam van koers verandert, als er al van koers veranderd wordt.

Toch kies ik ervoor het er wel over te hebben. Open Access en Open Science hebben potentieel een **enorme impact** op ons toekomstige werk. Het maatschappelijk belang is groot, maar de consequenties zijn minstens zo groot.

Mijn punt daarbij vandaag is: om dit in goede banen te leiden is enerzijds een cultuurverandering bij onszelf nodig en anderzijds een bescherming van onze positie als universiteit. Wij moeten ons **veilig** voelen te veranderen, zodanig dat kwaliteit en onafhankelijkheid als academische waarden voorop staan.

***

Dames en heren,

Het maatschappelijk belang van Open Access en Open Science is groot. Ik geef u kort drie redenen:

Ten eerste is het systematisch verwerven en doorgeven van kennis aan de samenleving het hart van wat een universiteit is: onze publieke legitimiteit. Door het publiceren van onderzoek en – via het onderwijs – door onze studenten. Daarin verschillen wij wezenlijk van alle andere instituties. Dat maakt een universiteit een “universiteit”. Maar het verwerven en doorgeven van die kennis gaat minder goed als je afhankelijk bent van anderen, van uitgeverij met een bizar **hoge betaalmuur**.

Ten tweede moet het openstellen van wetenschappelijke resultaten leiden tot toegankelijker en beter onderzoek. Publiceren is nu vaak **monodisciplinair**. Open Science leidt potentieel tot meer en beter **interdisciplinair** onderzoek. Om een voorbeeld te geven: door het combineren van grote datasets worden nieuwe dwarsverbanden gelegd. Op dit moment kent elk vakgebied zo haar eigen methodologische discussies, over statistische en

experimentele methoden, interviewtechnieken, gebruik van big data, et cetera. Maar om te kunnen samenwerken moeten wij elkaars methodes begrijpen en waarderen. Deze discussie ten gronde wordt nu binnen het Institute of Advanced Studies van de UvA gevoerd.

Ten derde zorgen Open Access en Open Science ervoor dat onderzoek beter **vindbaar** en beter **verifieerbaar** is, voor onderzoeksdata maar ook voor geschriften en teksten die meer en meer digitaal ontsloten worden. Dat moet bijdragen aan de kwaliteit van het onderzoek en aan het publieke vertrouwen in de wetenschap. En dat is in toenemende mate belangrijk in tijden van **fake news**, alternatieve feiten en – ik noem het maar – kwakzalvers met een website.

***

Tot zover het maatschappelijk belang. Het probleem is dat wij gevangen zitten in een systeem waaruit het niet eenvoudig is te ontsnappen. Een systeem waarbij de beoordeling en waardering van publiek onderzoek een verdienmodel van commerciële uitgevers in stand houdt.

Laten we beginnen met de uitgevers. Het is eigenlijk idioot dat dit verdienmodel zo lang heeft kunnen bestaan: wetenschappers schrijven gratis een artikel, geven het auteursrecht weg aan de uitgever, die laat het gratis door andere wetenschappers beoordelen, om het vervolgens achter een betaalmuur te plaatsen en tegen bizarre prijzen terug te verkopen aan diezelfde wetenschappers.

Niemand had dit kunnen verzinnen, je achterneefje zou er niet intrappen, toch is het de situatie. Niet zo gek dat uitgevers zich met hand en tand, met list en rechtszaken en met lange contracten verzetten, en strijden voor het behoud van hun positie. Het verdienmodel is subliem. Voor de uitgever wel te verstaan, niet voor de universiteiten, niet voor de wetenschap en niet voor de samenleving. Wetenschappelijke resultaten zijn voor heel wat wetenschappers niet te betalen. Dit komt niet **ten goede** aan de wetenschap zelf, noch aan de maatschappelijke betekenis die we wetenschap toeschrijven.

De uitgevers gijzelen ons in dit systeem door **onze eigen manier** van werken, door de manier waarop wij **zelf** onderzoek evalueren. De alles bepalende *bibliometrics*, de noodzaak tot publiceren in 'high impact journals', de rankings.

Deze werkwijze heeft nog verdergaande consequenties. In een *ideale* wereld worden wij gedreven door nieuwsgierigheid en is dat volledig bepalend voor de richting van ons onderzoek. Maar in onze *huidige* werkelijkheid gaat het niet om wat telt, maar om wat **geteld** kan worden. Ik zie te vaak dat onderzoek niet alleen door nieuwsgierigheid gedreven wordt maar ook beïnvloed wordt door het "prestigieuze" tijdschrift waarin het gepubliceerd zou kunnen worden. We zijn niet volledig vrij. Het huidige systeem bepaalt niet alleen onze loopbaan, maar beïnvloedt zelfs onze **manier** van denken. En misschien zelfs ons denken.

Het is een systeem dat zichzelf versterkt en dat dwars staat op wat nieuwsgierigheidsgedreven onderzoek moet zijn. Science in Transition zegt dit al jaren. En in 2013 ondertekenden de Nederlandse universiteiten de DORA-verklaring, waarin staat dat de impactfactor van journals niet mag meewegen in de beoordeling van individuele onderzoekers. Het heeft allemaal weinig geholpen.

Een systeemverandering komt er kennelijk alleen als er veel actoren achter staan.

En dat lijkt nu te gebeuren.

***

Wat staat ons dan te wachten?

Concreet: de breekijzeraanpak van de EU en grote onderzoeksfinanciers, genaamd Plan S. Zij stellen als voorwaarde dat al het door hen gefinancierde onderzoek in no-time open access moet worden.

Het is op zich een goed initiatief. Het kan zorgen voor disruptie en dat is nodig. Maar we moeten wel oppassen: onze kwaliteit en onafhankelijkheid moeten gegarandeerd blijven.

Hiervoor zijn twee randvoorwaarden essentieel: een fundamenteel andere aanpak in het waarderen van onze wetenschappers én een bescherming tegen het onjuist exploiteren van onze vrije data. Hierop wil ik iets uitgebreider ingaan.

Allereerst het waarderen van wetenschappers. Het is terecht dat vooral jonge, aanstormende wetenschappers zich zorgen maken over Open Access en Open Science. Hoe kan ik mijzelf op de kaart zetten als ik niet meer in een vooraanstaand journal kan publiceren? Wat gebeurt er met monografieën, en publicaties van de disciplinaire “learned societies”? Hoe kunnen we publicaties in tijdschriften die niet open access zijn, nog consulteren? Open Access en Open Science zijn ontstaan om een ‘level playing field’ te creëren in de wereld, maar wat betekent dat voor mij als de rest van de wereld niet meedoet?

Het universitaire systeem is hierop gebouwd, dus wijzigen is moeilijk. Het antwoord moet dan ook niet zozeer liggen in het invoeren van *andere* meetmethodes, zoals de zogeheten ‘next generation metrics’. Het recente rapport van de LERU over Open Science stelt hierover terecht: ‘It is easy to say that quality cannot be reduced to a mere numerical value. It is much less easy for the academic community to agree what could take their place.’

Het antwoord moet gevonden worden in een veel breder samenspel. Van onderzoek én onderwijs, van maatschappelijke bijdrage van innovatie, van leiderschap, van de rol in een team.

Aan onze universiteit werken we gericht aan het waarderen van onderzoek en onderwijs, en innovatie en leiderschap en hoe samenwerking in een team daartoe bijdraagt. Daarin brengen we verandering aan.

Ik ben dan ook oprecht blij met het recent gelanceerde initiatief van de Nederlandse universiteiten in VSNU verband ,NFU, NWO, ZonMW en de KNAW om te komen tot deze wijziging. Belangrijk blijft immers hoe subsidiegevers hier mee omgaan, hoe projectaanvragen beoordeeld kunnen worden.

Mijn tweede punt, de tweede randvoorwaarde om onze kwaliteit en onafhankelijkheid te kunnen garanderen, gaat over de bescherming van onderzoekers en de rol van universiteiten. Als we iets geleerd hebben over het bestaande bestel van publiceren, is het dat we voor we ergens instappen over het algehele systeem moeten nadenken.

Hier wil ik een onderscheid maken tussen Open Access en Open Science. Open Access gaat over afgeronde publicaties. Open Science gaat veel verder en heeft de potentie van een aardverschuiving.

Open Science wil immers daadwerkelijk alle data toegankelijk maken. Alle datasets, alle gegevens verkregen uit onderzoek, de methodologie en mogelijk zelfs de algoritmes die ten grondslag liggen aan de analyse. Er wordt gewerkt aan nationale clouds en een Europese cloud, waarin al die open data eenvoudig doorzoekbaar moeten zijn. Bovendien wordt bij publicaties meer en meer verwacht dat de ondersteunende data beschikbaar worden gesteld.

Het klinkt mooi. Maar het vormt mogelijk ook een nieuwe bedreiging voor de wetenschap. Wie beheert die clouds en wie bepaalt wie toegang heeft? En hoe worden onze academische waarden beschermd?

Het is belangrijk dat we ons realiseren dat er, op dat vlak, tussen publicaties en data grote verschillen bestaan. Zo is er wel auteursrecht op publicaties, maar in principe niet op data. Open Science betekent dus geen erkenning van degene die de onderzoeksdata, door grote wetenschappelijke inspanning, gegenereerd of verkregen heeft. Open Science gaat er bovendien van uit dat hergebruik van onze datasets zonder meer door iedereen is toegestaan – niet alleen voor wetenschappelijke doeleinden, maar ook door de commercie. Dat is meer dan zorgelijk.

Als u even met mij vooruit denkt: wat gebeurt er als er een bedrijf opstaat dat de hele wereld afschuimt om onze onderzoeksdata bij elkaar te brengen, te analyseren en te komen tot nieuwe ‘verrijkte’ datasets. Die zullen niet open zijn, maar verscholen zitten achter een nieuwe betaalmuur. Want bedrijven hoeven hun data niet openbaar ter beschikking te stellen.

Het moge duidelijk zijn: Open Science moet eerst goed geregeld worden wil de universiteit haar missie van onderzoek, onderwijs en innovatie kunnen waarborgen.

Dames en heren, ik kom tot een afronding

Aan het einde van de 18de eeuw vond er een omwenteling plaats toen de universiteiten zich moesten aanpassen aan de proliferatie van de gedrukte tekst en de flow van informatie en de groeiende aandacht voor onderzoek. Met de vooruitgang in de informatietechnologie gaat de wetenschap weer een nieuwe fase in. De huidige digitale omwenteling en het ermee samenhangend verlies van het eigenaarschap van kennis en de bescherming van haar academische waarden, waar we nu voorstaan, is van eenzelfde orde.

Ik wil met deze toespraak aandacht vragen voor de maatschappelijke noodzaak **mee te gaan** in deze omwenteling, maar ook oproepen de bescherming te bieden die daarbij nodig is.

De aardverschuiving waar wij voor staan, vergt daadkrachtig optreden van onze overheid en de Europese Unie om de universiteiten in hun opdracht te beschermen als vrijplaats, om hun kwaliteit en onafhankelijkheid te garanderen - niet alleen door financiering, maar ook door de wettelijke bescherming van hun werk en hun positie. Concreet door het intellectueel eigendom van ons eigen werk te helpen beschermen, nu en in de toekomst. Alleen op die manier kunnen wij blijven voldoen aan onze drie kernopdrachten: onderwijs, en onderzoek en innovatie.

Als de bovengenoemde zorgen zijn weggenomen, zal het van ons allen nog steeds lenigheid vergen en moed om oude gewoonten los te laten en nieuwe te omarmen. Maar dat kan wel, als wij bereid zijn ons te bevrijden uit het systeem waarin wij nu nog gevangen zitten.

Laat mij daarin, tot slot, een brug slaan naar twee van onze belangrijke gasten.

Vandaag reiken wij het eredoctoraat uit aan Naomi Klein en Louis Andriessen. In hun werk zetten zij niet het systeem voorop, maar handelen zij consequent vanuit hun eigen overtuiging. Vanuit hun nieuwsgierigheid, creativiteit en drang iets te veranderen.

Kijken wij met hun ogen naar ons universitaire systeem, dan moeten wij concluderen dat zowel Naomi Klein als Louis Andriessen niet gevangen zouden blijven zitten.

Dank u wel.

***

Met dank aan Mireille van Eechoud, Bernt Hugenholtz, Frans Oort, Niek Brunsveld, Maria Heijne en Frank Zuijdam